

Bevezetés

Bódig Mátyás – Zódi Zsolt

A jogtudomány módszertani kérdései iránt fokozódó érdeklődés nyilvánul meg Magyarországon. Ennek egyik nyilvánvaló jele a Jakab András és Menyhárd Attila által szerkesztett „A jog tudománya” című kötet megjelenése volt 2015-ben.¹ Ez a fontos, izgalmas és átfogó vállalkozás segített fókuszálni a rivális álláspontokat, és alapot teremtett a későbbi vitákhoz. Tagadhatatlan, hogy „A jog tudománya” által kínált intellektuális ösztönzés a mi vállalkozásunkat is befolyásolta. Jelen kötet egy, a Jogtudományi Intézetben 2015 júniusában tartott konferencia anyagán alapul, amely a jogtudomány helyéről, szerepéről és hasznáról kérdezte a résztvevőket. Nagy örömeinkre az esemény iránt óriási érdeklődés nyilvánult meg. Nagyon sokan jelentkeztek előadások megtartására, és sokan jöttek el hallgatóként is. Rögtön világos volt, hogy a konferencia anyaga egy izgalmas kötet alapját képezheti. Egy olyan kötet alapját, amely nem arra törekszik, hogy átfogó képet adjon a magyar jogtudomány fejlődéséről és állapotáról, hanem amely inkább kiemel vitatott kérdéseket, és reprezentál izgalmas egyedi kutatási eredményeket. Mozgásban tartja, és fontos vonatkozásokban továbbblendíti azokat a vitákat, amelyeket „A jog tudománya” is reprezentál.

Szerkesztőként hamar eldöntöttük, hogy nem olyan könyvet szeretnénk, amely pusztán közli a konferencián elhangzott előadások szövegét. A célunk nem egy akadémiai esemény dokumentálása volt, hanem egy igényes kötet életre segítése, amely képes fontos kérdéseket magas színvonalon feldolgozni. Igyekeztünk kiemelni a konferencia anyagából azokat az előadásokat, amelyek egy jogtudományi módszertani kötet céljaira különösen alkalmasak voltak. (Sőt, a mű olyan fejezetet is tartalmaz – Elek Balázstól –, amely nem konferencia-előadás alapján született.) Az előadások szövegét pusztán kiindulópontnak tekintettük. A fejezetek kidolgozásában igyekeztünk együtt dolgozni és gondolkodni a szerzőkkel. Részben arra törekedtünk, hogy reprezentáljuk azokat a vitapozíciókat, amelyek a jogtudomány helye, szerepe és haszna kérdéseiben kirajzolódnak. Részben pedig arra ösztönöztük szerzőinket, hogy gondolják tovább az álláspontjukat – ahol csak lehet, egymás álláspontjára is reagálva. Egy teljes évet szántunk arra, hogy a szerzők és a szerkesztők közötti kommunikációból a kötetünk formát öltjön.

Tematikai keret

A jogtudomány az egyik leghosszabb múltra visszatekintő tudomány. Mégis, a természettudományos tudományos győzelme – különösen a 19. század közepe – óta mintha identitászavarban lenne. Ezt az identitászavart csak tovább fokozta a társadalomtudományok fokozódó dominanciája az intézményes gyakorlatok tudományos

¹ Lásd Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015.

elemzésében. A jogtudománynak újra meg újra meg kell küzdenie a kihívással, hogy a folyton változó diszciplináris környezetben helyet találjon magának, és eközben hűséges maradjon büszke hagyományaihoz. A jogtudomány művelői arra vannak kárhóztatva, hogy újra meg újra kísérletet tegyenek a tudományterületük karakterének és határainak rögzítésére. Ez a probléma jelenti kötetünk számára a kiindulópontot.

Természetesen nem vállalkozunk arra, hogy hogy végleges választ adjunk azokra a kérdésekre, amelyek ebben az összefüggésben felmerülnek. Ez egyébként is ellenkező a vonatkozó kérdések természetével. Nem ígérünk teljes képet – még a magyar jogtudomány sajátos dilemmáiról sem. Inkább ahhoz szeretnénk hozzájárulni, hogy sikerüljön a jogtudományt érő kihívásokat a tudományos diskurzus számára feldolgozható kérdésekre lebontani, és így új lendületet adni a jövő jogtudományi módszertani vitáinak Magyarországon. Ez a projekt különböző jogtudományi területekről hozott össze akadémiai kollégákat, hogy aztán a segítségükkel a jogtudományt érő kihívást a kortárs körülményeknek megfelelően próbáljuk meg tematizálni.

A kérdések, amelyeket összefüggésbe hoztunk a jogtudományt érő alapvető módszertani kihívással, több szinten jelentkeznek. Ennek megfelelően fogalmaztuk meg a felvetéseinket, amelyekkel szerzőinket még a projekt kezdeti szakaszában szembesítettük.

Először is érdekes kérdések merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy a jogtudomány milyen helyet foglal el a tudományok rendszerében. Amint azt a kötetünk címe is jelzi, az ilyen osztályozási kérdéseknek prominens szerepet szántunk. Abból indultunk ki, hogy a jogtudomány mind módszerét, mind tárgyát illetően világosan elválik a természettudományoktól. (Bár nem kizárt, hogy egyesek heroikus kísérleteket tegyenek a jogtudomány természettudománnyá alakítására.) Világos, hogy ebben a feltevésben a szerzőink is osztoznak. Nyitva marad azonban a kérdés, hogy akkor milyen is lesz a jogtudomány karaktere. Egyfajta társadalomtudomány lesz belőle, mivel a jog nyilvánvalóan társadalmi jelenség? Vagy inkább a szövegekkel foglalatosskódó bölcsészettudományokhoz (humántudományokhoz) kerül közelebb? Netán a szellemtudományok 19. századi konstrukciója szolgálhat támpontként, amit aztán Gadamer vett védelmébe az 1960-es években?² Vagy azt kell mondanunk, hogy a jogtudomány külön kategóriába tartozik, amit talán a „dogmatikai tudományok” névvel illethetünk? Ezek közül a lehetőségek közül szerzőink némelyike a társadalomtudományok és a dogmatikai tudományok modellje mellett áll ki. Pokol Béla a jog társadalomtudományi felfogása mellett érvel, Szabó Miklós és Bódig Mátyás pedig dogmatikai karaktert tulajdonít a jogtudománynak. Bár a szellemtudományi megközelítés bizonyos értelemben felbukkan Sólyom Péternél, végső soron ő is a dogmatikai tudomány modelljét képviseli. Valahol a társadalom- és a szellemtudományi megközelítés között helyezkedik el a kötetben Varga Csaba társadalomontológiai indíttatású álláspontja.

Másodszor kérdések merülnek fel a jogtudomány tárgyával kapcsolatban is. Bár itt rengeteg lehetőség van, a mi kötetünkben a szerzőink részletesebben igazából kettő

---

² Lásd Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer: Egy filozófiai hermeneutika vázlata*, Osiris, Budapest, 2003., II. rész.

dolgoznak ki. Az egyik lehetőség, hogy a jogtudományi elemzés középpontjában a megalkotott jogi szövegek, ennek megfelelően pedig a jogi szövegek belső összefüggései és az azok feltárását elősegítő „fogalmak” állnak. A jogtudomány teljesítménye ekkor elsősorban a gyakorlat számára is hasznos fogalmi konstrukciókban és tisztázott jogi elvekben nyilvánul meg. Az is lehetséges azonban, hogy a jogtudomány feladata azoknak a társadalmi folyamatoknak a tisztázása, amelyek meghatározzák a jog keletkezését és működését. A jogtudomány tehát ahhoz járul hozzá, hogy a jogot társadalmi összefüggéseiben értsük meg. Eléggé nyilvánvaló, hogy az első megközelítés a jogtudomány dogmatikai tudományként való felfogásához illeszkedik jobban, az utóbbi pedig (az itt Pokol által reprezentált) társadalomtudományi paradigmához.

Annak, hogy ebben a kérdésben hogyan foglalunk állást, természetesen messzeható következményei vannak arra nézve is, hogy milyen lesz a jogtudomány módszertani arculata. Nagyrészt ez határozza meg, hogy milyen helyet foglalhat el és milyen értelmet nyer a jogtudományban egyebek közt az empirikus kutatás, a formális logikai elemzés és a jogi fogalmak társadalomelméleti kategóriákra való vonatkoztatása. Ennek fényében dönthetjük el, hogy vajon arra irányul-e a jogtudományi elemzés, hogy pontos leíró állításokat tegyen a jogrendszer társadalomtudományi profiljáról és belső összefüggéseiről, vagy arra is szükségképpen vállalkoznia kell, hogy (konstruktív elméletalkotással) hozzájáruljon a jogrendszer dogmatikai fejlődéséhez. Hogyan viszonyulnak egymáshoz a leíró és a normatív mozzanatok a jogtudomány gyakorlatában?

A kötet fejezetei jól mutatják, hogy a legtöbb jogtudós Magyarországon abból indul ki, hogy a jogtudománynak fontos feladata, hogy dogmatikai rendszeralkotással járuljon hozzá a joggyakorlathoz, és így alakítsa a jogrendszert, amely az ismerettárgyát képezi. A hazai jogtudomány karakteréről és módszeréről folyó viták szinte természetes tendenciája, hogy az kerül a középpontjukba, hogy a jogtudomány ezt a feladatot hogy tudja sikeresen ellátni. A második részben található fejezetek (Sólyom Pétertől, Balázs Istvántól és Elek Balázstól), az igen jelentős szemléletbeli eltérések dacára, kivétel nélkül demonstrálják ezt az összefüggést. A jogtudománynak a joggyakorlatra való hatását elemző fejezetek (Tóth J. Zoltántól és Zódi Zsolttól) is ennek a feltevésnek a háttere előtt nyerik el specifikus jelentőségüket. Reményeink szerint az, ahogya a kötetünk kombinálja a jogelmélet, a tételes jogtudományok és a jogtörténet szempontjait, hozzásegíthet bennünket az ilyen feltevések reflexiók megvilágításához.

Ez az az összefüggés, amely elvezet bennünket a kérdések harmadik csoportjához. Hogyan néz ki a viszony a jogtudomány és a jog intézményes gyakorlatai között? Milyen kapcsolatban áll a jogtudomány a jogalkotással, illetve a jogalkalmazással? Jól tudjuk, hogy a nagy kódexek olykor jogtudományi műhelyekben készülnek, de a jogalkotás mégiscsak politikai folyamat. A jogi korpusz nagy részére a jogtudományi elemzés nem gyakorol érdemi befolyást. Vajon szükséges, hogy a jogtudomány próbálja fokozni a befolyását a jogalkotásra, vagy jobb, ha beletörődik, hogy a jogi szövegek nagyobb része tudománymentesen formálódik? Elég világosnak tűnik, hogy a magyar jogtudomány inkább az előbbi lehetőség felé hajlik. Balázs István fejezete konkrét példák összefüggésében érvel amellett, hogy a jogtudományi alapozó munka elmaradása hátrányosan érinti a jogalkotást.

Mint már jeleztük is, kötetünkben több fejezet is foglalkozik a jogtudomány és a jogalkalmazás viszonyával. Bató Szilvia ezt történeti összefüggésben teszi, míg több más szerző a kortárs magyar jogrendszer vonatkozásában. Ketten (Tóth J. Zoltán és Zódi Zsolt) arra tesznek kísérletet, hogy statisztikai elemzés segítségével pontosítsák a jogtudománynak a bírói ítéletekre gyakorolt hatását. Elek Balázs pedig egy konkrét jogág (a büntetőjog) nézőpontjából elemzi azokat a csatornákat, amelyeken keresztül a jogtudományi eredmények beáramlanak a jogalkalmazási gyakorlatba. Ezek a fejezetek, véleményeink szerint, komoly hozzájárulást tesznek ahhoz, hogy értelmes vitát folytassunk arról a fontos részletkérdésről, hogy a jogtudománynak vajon feladata-e az ítélkezési gyakorlat „jobbítása”, vagy ezt inkább a jogegységesítést végző legfőbb bírói fórumokra kell bízunk.

Mint ebből a rövid áttekintésből is kiderül, nem arra törekedtünk, hogy szerzőink minden olyan kérdésben, amit a kötet tematikája érint, tételes állásfoglalást tegyenek. Abban bízunk, hogy ha a saját kutatásai és tapasztalatai fényében mindenki reagál a számára legfontosabb kérdésekre, akkor a váltakozó perspektívák izgalmas összképet adnak a jogtudományi módszertani gondolkodás magyarországi tendenciáiról. Nagyon reméljük, hogy a kötet, ami így született, igazolja majd a várakozásainkat.

A fejezetek tematikai horizontja és kölcsönös összefüggései

Hogy az olvasó valamivel pontosabb útmutatást kapjon a kötet olvasásához, érdemes valamivel részletesebben is áttekinteni, hogy a kötet hogyan épül fel, és a fejezetek milyen kérdéseket dolgoznak fel.³ A fejezeteket négy csoportba osztottuk. Ez, bár áttekinthetőbbé teszi a kötet struktúráját, nem jelent szigorú tematikai elválasztást. Több fejezet is van itt, amely más részben is szerepelhetne, és szinte minden fejezet foglalkozik olyan kérdésekkel, amelyek más részekbe sorolt fejezetekben is felbukkannak. Éppen ezért igyekszünk már itt a bevezetésben jelezni a fejezetek kölcsönös kapcsolatait.

Elmélet

Az első, elméleti rész fejezetei arról adnak részleges képet, hogy a magyar jogelmélet hogyan reflektálja a jogtudományi módszertan kérdéseit. Természetesen a magyar jogelmélet kortárs szerzői mutattak fel olyan fontos eredményeket, amelyek nincsenek reprezentálva ebben a részben.⁴ Azt gondoljuk azonban, hogy így is sikerült megjeleníteni néhány alapvető dilemmát, amely a hazai jogelméletben meghatározza a jogtudományi módszertani törésvonalakat.

---

³ Hogy elkerüljük a lábjegyzetek fölösleges szaporítását, itt a bevezetésben itt tartózkodunk a tételes hivatkozásoktól a kötet fejezeteire. Arra sem törekszünk, hogy szerzőink egyéb műveiről képet adjunk. A szerzők a saját fejezeteikben többnyire maguk adnak képet releváns publikációikról.

⁴ Lásd különösen Sajó András: *Kritikai értekezés a jogtudományról*, Akadémiai, Budapest, 1983.; Cs. Kiss Lajos: *A jogtudomány eszméje és hivatása: a filozófiai és tudományos hit paradoxonjai*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2004.; Jakab András: *A jogtudósok hétféle szerepfelfogása*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jogtudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015.

Lehetetlen nem észrevenni, hogy az első részben közölt fejezetek sok szempontból visszaidéznek a 2006-os miskolci jogdogmatikai konferencia és a belőle született kötet által feldolgozott kérdéseket.⁵ A fejezeteket csupa olyan szerző írta, aki ott és akkor is jelen volt, és fontos szerepet játszott a vitákban. Hárman (Pokol, Szabó és Varga) egyenesen a főelőadásokat tartották a miskolci eseményen. Ez megint csak azt jelzi, hogy Magyarországon a jogdogmatika karakterével kapcsolatos álláspontoknak a jogtudományi módszertani reflexió szempontjából meghatározó szerepük van. Pokol Béla álláspontja kontinuitást mutat azzal, amit tíz évvel ezelőtt Miskolcon képviselt, és a kontraszt Szabó Miklós álláspontjával most is kifejezetten éles. Így aztán az első részben világosan kirajzolódik a különbség azok között, akik számára a dogmatikai építőmunka nem minősül tudományos tevékenységnek (mint Pokol Béla és Varga Csaba), illetve akik számára a jogtudomány funkciói valamilyen módon közvetlenül kapcsolódnak a jogdogmatikához.

Pokol álláspontjának a kulcsa a jogdogmatikai tevékenység és a jog tudományos elemzése közötti éles funkcionális megkülönböztetés. Mivel Pokol számára a jogdogmatika a jog egyik (szellemített) rétege, művelése a jogtudománynak nem az egyik módzatát, hanem az egyik tárgyát képezi. Ennek megfelelően a jog tudománya szó szoros értelmében csak a jog társadalomtudományaként bontakozhat ki. Pokol ezt az álláspontot ebben a kötetben egy történeti narratíva felvázolásával fejt ki, amely az akadémiai jogászat 18. század óta tartó fejlődését mutatja ki. A narratíva három fázisban bontakozik ki: gyakorlati juriszprudencia, jogdogmatikai rendszergondolkodás és társadalomtudományosított jogtudomány. Bár történetileg már a jogdogmatikai rendszergondolkodás is igényelte magának a jogtudomány elnevezést, az alaposabb elméleti-történeti elemzés fényében ezt meg kell tagadnunk tőle – még ha el is ismerjük, hogy a jogdogmatika művelőitől magas szintű szellemi teljesítményt követel. Mi több, ahogy arra már a fejezet címe is utal, Pokol szerint a jogtudomány kibontakozása és konszolidálódása mind a mai napig nem fejeződött be – részben mert az akadémiai jogászkodást továbbra is a jogdogmatikai tevékenység dominálja, a voltaképpeni jogtudomány még mindig kialakulóban van. Módszertani karaktere azonban már világossá vált.

Varga hatalmas és tematikailag is igen színes életművében magára a jogtudományra vonatkozó reflexió soha nem volt középponti jellegű. Az ezzel foglalkozó írásaiból – akárcsak a kötetben közöltekből – egy társadalomontológiai megközelítés rajzolódik ki, amely álláspontját Pokol Bélához közelíti. Ám kettejük között komolyak a különbségek is – különösen episztemológiai összefüggésben. Varga szerint ugyanis a jog egyszerűen nem lehet közvetlen tárgya a tudományos vizsgálódásnak, hiszen a jog normatív értelemben felfogott magatartás, tételezés, hatósági döntéshozatal és kikényszerítés. Mint ilyen, esetleges, efemer jelenség. A joghoz tapadó magyarázat, ennek megfelelően pedig maga is osztozik a jog sorsában: nem ölt tudományos formát. A jogtudomány, ha a szellemtudományok és a humántudományok tradícióját akarja követni, csakis a helytől és időtől független jog összefüggéseivel (az általában vett renddel vagy, ahogy Varga fogalmaz, az „*ordo*”-val) foglalkozhat. Ez az episztemológiai modell igen messze áll a Po-

⁵ Szabó Miklós (szerk.): *Jogdogmatika és jogelmélet*, Bíbor, Miskolc, 2007.

kol Béláétól, még ha egyébként hasonló következtetésekre is vezet a jogdogmatikában rejülő tudományos potenciál (pontosabban annak elutasítása) tekintetében.

Az „ordo” Varga számára valami olyasmi, mint a közgazdaságtan modelljei: absztrakt, a valóságban nem létező gondolati konstrukciókban ragadható meg. Ráadásul az ilyen modellekből egyszerre több is felállítható. Mivel így objektív igazságigényt nem támaszthatnak, kidolgozásukat a szó szoros értelmében nem nevezhetjük tudományosnak, legfeljebb „tudományszerűnek”. Ezt támasztja alá az is, hogy bárhová nézünk a jogtudományban, mindent találunk, csak épp *par excellence* jogtudományt nem. Az empirikus jogi kutatások a szociológiával, a szövegekre koncentráló vizsgálódások pedig a humántudományokkal mutatnak hasonlóságot.

Érdeemes megjegyezni, hogy Varga érvelésének jellegét és irányát – úgy tűnik – két tradíció a többenél is erősebben befolyásolja. Varga egyrészt kötődik ahhoz az évezredes gondolati hagyományhoz, amely szerint a jog pusztán konvencionális – „gyakorlati ügy”, amely leginkább a játékok megegyezésén nyugvó szabályaihoz hasonlítható. Másrészről sokat merít abból a német hagyományból is, amely a 20. század fordulóján az általános jogtan különböző változataiban csúcspontot ért el. Ez a hagyomány a jog változó szabályai mögött feltáruló, állandó, szükségszerű, „logikailag igazolható” és nem esetleges elemeket kereső szellemi tevékenységet tekintette az igazi jogtudománynak. Végül ezt a két hagyományt Varga egy – már korábban említett – sajátos társadalomontológiai szemlélettel szintetizálja. Ez a társadalomontológiai szemlélet azt feltételezi, hogy a jogtudománynak el kell emelkednie a joggyakorlattól – voltaképpen tehát az igazi jogtudomány jogfilozófiai indíttatású és módszerű kell legyen.

Mint korábban jeleztük, Pokol álláspontjával a legélesebben talán Szabó Miklós áll szemben. Láttuk, hogy Pokol számára a tudományelméleti kérdés kulcsa az a felismerés, hogy a jog társadalmi jelenség. Végső soron ennek következménye, hogy a jogtudomány csak a jog társadalomtudományaként jöhet létre. Szabó Miklós ezzel szemben arra helyezi a hangsúlyt, hogy a jognak dogmatikai természete van. Így a voltaképpeni jogtudomány szükségképpen „dogmatikus tudományként” jelenik meg: a jog, a jogtudomány és a jogdogmatika kölcsönösen feltételezik egymást. Emiatt Szabó tudományelméleti álláspontja (ahogy azt a szerző le is szögezi) igazából kritikusan viszonyul a kötetünk tematikai programját meghatározó feltevéshez, mely szerint a joggyakorlat és a jogtudomány világosan megkülönböztethető jelenségek lennének. Hiszen a jog dogmatikai természettel rendelkezik, a jogtudomány nem egyszerűen reflektál a jogra, hanem alakítja is azt, a dogmatika pedig egyfajta „interfészként” fejezi ki a kettejük közötti kölcsönkapcsolatot.

Szabó álláspontját úgy is megközelíthetjük, mint amely egyfajta alternatív olvasatát adja annak a Pokol által is hangsúlyozott összefüggésnek, hogy a jog társadalmi jelenség. Szabó számára ez elsősorban abban nyilvánul meg, hogy jog a természete nagyjából attól függ, ahogyan és amit beszélünk róla. Ez a tézis szorosan összekapcsolódik azzal a nyelvfilozófiai felismeréssel, hogy cselekedni szavak segítségével is lehet. Ha pedig szavakkal cselekszünk, akkor egyúttal folytonos interpretációnak vetjük alá. Vagyis a jognak interpretív karaktere lesz: lehetetlen tisztázni, hogy mit mond a jog egy adott esetre

vonatközóan, ha kizárólag a jogi szövegekre összpontosítunk. Ebben az összefüggésben gyökerezik a jog (és a jogtudomány) dogmatikai természete. Ha vannak is szavakba öntött megoldásaink (jogsabályszövegek), ezek nem algoritmusként, képletként határozzák meg a jogi döntést, hanem a társadalmi gyakorlatban konstituálódó *jelentés* kibontásának folyamatában. Ebben a kibontási folyamatban ölt formát a jogtudomány karakterét meghatározó kategória: a dogmatika.

Szabónál a dogmatika (mivel a gyakorlat és a tudomány közötti „interfészként” funkcionál) egy ciklikus folyamat részeként fogható fel, amelynek mozzanatai kölcsönösen konstituálják egymást. Nem üzhető a tudományos tevékenységtől megkülönböztetett gyakorlat területére (mint Pokol, illetve Varga ajánlja), és nem ragadható meg pusztá módszerként sem: a dogmatika maga is a jog részévé válik. A dogmatikára vonatkozó reflexió azt segít megérteni, hogy a gyakorlat és a tudomány egymással kölcsönös kapcsolatban konstituálják a jogot. Szabó az álláspontját ebben a kötetben elsősorban a jog történetéből ismert autoritások elemzésével igyekszik igazolni. Ez a módszer segít megérteni, hogy a „dogmatikai tudomány” egyáltalán nem modern dolog: a dogmatikai alaphelyzet a jogot a kezdetektől jellemzi. Szabó szerint a dogmatikához még csak modern jog sem kell: csak a dogmatikai alaphelyzet, amely nyelvileg megformált szabályokat és jogesetek sokaságát jelenti.

Bódig Mátyás álláspontja sok vonatkozásban a Szabó Miklóssal kapcsolódik össze. Noha Bódig, szemben Szabó Miklós történeti áttekintésével, a kortárs brit jogtudomány-elméleti vitákból indul ki, ugyancsak amellett érvel, hogy a jogtudomány kiépülhet egyfajta dogmatikai tudományként. Pontosabban a joggal foglalkozó tudományok területén szükségképpen kirajzolódnak a dogmatikai jogtudományok, amelyek sajátos funkcióit más tudományágak nem tudnák betölteni. Az alaposabb episztemológiai vizsgálódás megnyitja előttünk egy normatív, gyakorlatorientált és a jogra belső nézőpontból tekintő tudomány perspektíváját. Ez a tudomány (szemben a Pokol által ajánlott társadalomtudományosított jogtudománnyal) nem azt tárja fel, hogy milyen társadalmi tényezők hatására jöttek létre az adott jogi intézmények, illetve hogy azok működése milyen társadalmi következményekkel jár. Inkább azt vizsgálja, hogy a jog változásai hogyan alakítják a hatékony jogi érvelés keretfeltételeit, illetve hogy milyen fogalmi szerkezetek segítik elő a legjobban annak megértését, hogy a különböző élethelyzetekben milyen gyakorlati következményekkel jár, hogy a jogi autoritások által is meghatározott társadalmi környezetben kell élnünk.

Bódig érvelésének egyik fontos mozzanata az, hogy a joggyakorlat (legalábbis a nyugati jogrendszerekben) megtanult együtt élni ezzel az – egyébként főleg az egyetemen művelt és oktatót – tudománnyal. A jogász professzió elfogadta, hogy a jogi tudás számára az akadémiai jogászok biztosítják az episztemológiai igazolást. (Elvégre az, hogy tudományos szinten is lehet művelni, valamilyen értelemben igazolja a jogászok tudásának episztemológiai hitelességét és objektivitását.) Ez a szimbiózis az egyetemi jogtudományt a jogi szakma kapuőrének a pozíciójába helyezte. Fontos tény a jogtudomány pozícióját illetően, hogy semmilyen szakmai szervezet nem vetette fel komoly formában, hogy fel lehetne vagy kellene adni azt a követelményt, hogy csak egy egyetemi

jogi diploma birtokában lehet csatlakozni a jogi professzióhoz (tehát hogy talán vissza kellene adni valamelyik szakmának a jogász végzettség verifikálásának monopóliumát). Sőt, a tapasztalat inkább az, hogy a gyakorló jogászok éppen a tradicionális tételes jogtudományok által gondozott dogmatikai tudást tekintik a legértékesebbnek. Eközben, ha nem is becsülik le, olykor bizony elvesztegetett időnek gondolják az összes többi – a Pokol és részben Varga felfogása szerinti „igazi” – tudományra fordított időt a jogi egyetemi oktatásban.

Jól látszik, hogy Pokol Béla és Varga Csaba álláspontját az egyik oldalon, illetve Szabó és Bódig álláspontját a másikon nemcsak az választja el, hogy hogyan ragadják meg a jogdogmatikai tevékenység karakterét. Bár ebben vonatkozásban is jelentősek a különbségek (különösen Szabó és vitapartnerei között), a fogalmi építőmunka és a jog értelmi összefüggéseinek rendszerezése mindegyikük számára meghatározó a dogmatikai tevékenység megragadása szempontjából. (Mi több, a dogmatikának ez a felfogása minden bizonnyal egyfajta intuitív közös alapot képez a kötet összes többi szerzője között is.) A meghatározó különbség az, hogy Pokol – mint ahogy Varga is – egy jóval szűkebb tudomány-fogalommal dolgozik, mint vitapartnereik. A jogtudomány-elméleti álláspontok háttérében tehát itt egy tágabb és egy szűkebb tudomány-fogalom különbsége rajzolódik ki. Aligha vitatná bárki, hogy amit itt egyesek dogmatikus vagy dogmatikai jogtudománynak neveznek, nem felel meg a tudományosság Pokol által tételesen rögzített követelményeinek. A kérdés azonban az, hogy jó okunk van-e elfogadni a tudományosságnak azt a szűk fogalmát, amit Pokol ajánl. Nem szűkítjük-e le indokolatlanul a joggyakorlat és a tudomány közötti kapcsolat kérdéseit, ha elvetjük a dogmatikai jogtudomány lehetőségét? Szerkesztőként azt gondoljuk, hogy a magyar jogtudomány sokat profitálhat még a további vitákból. Mind a jelen kötetre, mind pedig „A jog tudományá”-ra jellemző, hogy inkább érinti, mint explicit módon tematizálja a jogtudomány alkalmas tudományelméleti modelljének kérdéseit. Talán eljött az ideje, hogy sor kerüljön egy kifejezett tudományelméleti vitára. Abban bízunk, hogy a jelen kötet fontos vonatkozásokban képes megadni a kiindulópontot egy ilyen vitához.

Tételes jog

A második részben olyan fejezetek szerepelnek, amelyek egy-egy jogág nézőpontjából vetnek fel kérdéseket a jogtudomány helyét, szerepét és hasznát illetően. A kötet itt különösen távol kerül attól, hogy széles áttekintést kínáljon. A fejezeteket inkább izgalmas tematikai összefüggéseik miatt választottuk, nem pedig azért, mert azt hinnénk, hogy akár hozzávetőlegesen is teljes képet adnának a tételes jogtudományok helyzetéről Magyarországon.

Sólyom Péter fejezete – mint már jeleztük – tulajdonít ugyan jelentőséget a szellem-tudományi kérdésfeltevésnek (mivel Gadamer hermeneutikája komoly hatást gyakorol rá), a közjogtudományt határozottan a dogmatikai tudományi paradigma keretei között értelmezi. Emiatt tartalmi módszertani tézisei tekintetében nem áll messze Szabó Miklós és Bódig Mátyás megközelítésétől. Különösen nyilvánvaló a rokonság Bódig elméleti

álláspontjával, amelyben ugyancsak fontos szerepet játszik a tézis, hogy a jogtudományi munkának interpretív jellege van. De hibát követnénk el, ha Sólyom fejezetét úgy közelítenénk meg, mint ami pusztán konkretizálja a közjogtudomány céljaira az egykori „miszkolci iskola” elméleti téziseinek némelyikét. Sólyom fejezetének az egyedisége abban áll, ahogy a jog alapvetően politikai jellegére vonatkozó tézisének jogtudomány-elméleti következményeit feldolgozza. A fejezet igazán attól izgalmas, ahogy Sólyom számot vet azzal, hogy hogyan befolyásolja egy interpretív diszciplína arculatát, hogy olyan normatív anyaggal kell dolgoznia, amelyben politikai elvek konstitutív szerepet játszanak.

Sólyom elemzése úgy is felfogható, mint annak az álláspontnak az ambiciózusabb kifejtése, amit Győrfi Tamás képvisel „A jog tudománya” című kötetben, és amely a politikai elvek szerepére összpontosít a jogtudományban.⁶ Bár az elemzés a szó szoros értelmében a közjogtudományra vonatkozik (és elsősorban az alkotmányjogászok módszertani dilemmáit dolgozza fel), módszertani tézisei általánosabb érvényűek. Ez jól látszik abból, hogy Sólyom elveti a lehetőséget, hogy a magánjog és a közjog között úgy tegyünk különbséget, hogy a politikai karakterrel rendelkező közjogtudományt szembeállítjuk a politikailag semleges magánjoggal. Sólyom amellett érvel, hogy politikai elvek a jog minden területén konstitutív szerepet játszanak, és így megkerülhetetlenek a joghoz interpretív nézőpontból közelítő jogtudomány számára. Fontos megjegyezni, hogy Sólyom felfogása e tekintetben éles ellentétben áll azzal a Jakab András és Menyhárd Attila által követett nézettel, hogy a jogdogmatikai kutatásokat végző „hagyományos” jogtudományt le lehet választani a jogra vonatkozó politikai filozófiai kérdésfeltevésekről.⁷

Így aztán Sólyom számára a közjogtudomány módszertani karaktere szempontjából meghatározó jelentősége van annak, hogy a jogtudós a „politikai” milyen felfogását követi. A különböző jogdogmatikai álláspontok ennek az állásfoglalásnak a háttére előtt öltönek formát a jogtudományban. Sólyom maga egy olyan politikai filozófiai felfogás talaján áll, amelynek középpontjában az alkotmányos intézmények legitim autoritásra vonatkozó igénye áll. Ezt az autoritás-igényt a közjogtudomány egy interpretív politikai filozófia háttére előtt kapcsolja hozzá konkrét politikai elvek egy készletéhez, amelyek segítségével aztán az alkotmányjog szabályai és az alkotmányos intézmények gyakorlata megnyílik a tartalmas dogmatikai elemzés előtt. Sólyom saját tudományos módszertani nézeteinek következményeit a 2011-es Alaptörvény körüli alkotmányjogi viták elemzésével illusztrálja, amelyek sok alkotmányjogász számára vetettek fel mély szakmai és erkölcsi dilemmákat.

Balázs István fejezete a közigazgatási jogtudomány módszertani problematikáját elemzi. Említettük már, hogy a jogtudományt a 19. század óta egyfajta identitásválság jellemzi. Balázs fejezetének tanúsága szerint ez az identitásválság különösen élesen jelentkezik a közigazgatási jogtudományban. Ez részben annak tudható be, hogy

⁶ Lásd Győrfi Tamás: Politikai elvek és politikai filozófiai szempontok a jogtudományban. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015.

⁷ Lásd Jakab András – Menyhárd Attila: A magyar jogtudomány helyzete és kilátásai. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015., 25–26.

a közigazgatási jogtudománynak szembe kellett néznie egy egészen egyedi kihívással, aminek más jogtudományi ágakban nincs igazán megfelelője: a közigazgatás-tudomány kialakulásával. A közigazgatás-tudomány olyan módon reflektálja a közigazgatási intézmények működésének problematikáját, amely nemcsak hogy megkérdőjelezi a jogi nézőpontú elemzés központi szerepét, de alternatívát is ajánl a jogállamiság eszméjét középpontba helyező jogtudományi perspektívához képest. Azzal, hogy felértékeli a szervezéseméleti és a menedzsment hatékonyságával összefüggő szempontokat, a közigazgatás-tudomány bizonytalanná teszi a szűkebb értelemben vett közigazgatási dogmatika funkcióit és kilátásait. Akár még az a lehetőség is komolyan felmerülhet, hogy a közigazgatási jogtudományt nem a jogtudomány, hanem a közigazgatás-tudomány egyik ágaként kell rekonstruálnunk és orientálnunk. A közigazgatási joggal foglalkozó akadémiai szakembereket ez egészen sajátos helyzetbe hozza: számolniuk kell azzal, hogy módszertani problémáikon talán csak úgy tudnak úrrá lenni, hogy feladják jogtudósi identitásukat (és a „közigazgatás tudósaiént” pozícionálják magukat).

Ennek a közigazgatási jogtudományt elbizonytalanító folyamatnak legalább ugyanilyen fontos tényezője, hogy a jogalkotást magát is eluralta a szervezéseméleti és hatékonyságközpontú szemlélet. Ezért az utóbbi évtizedekben egymásra torlódó közigazgatási reformprogramokat adekvát dogmatikai megalapozás nélkül dolgozták ki és vezették be. Balázs ezeknek a tényezőknek az összefüggésében mutatja be a magyar közigazgatási jogtudomány teljesítményét a rendszerváltás óta.

Balázs fejezetének egyik explicit törekvése, hogy árnyalja azt a negatív képet, amit Jakab András festett a magyar közigazgatási jogtudományról „*A jog tudománya*” című kötetben.⁸ Balázs meggyőzően érvel amellett, hogy a jogalkotás által teremtett sajátos intézményi környezet és a tudományos módszerrel kapcsolatos bizonytalanságok Magyarországon sajátos strukturális korlátok közé szorították a közigazgatási jogtudomány művelését. Ezzel együtt Balázs nem tartozik azok közé, akik lemondanának a közigazgatási jogtudományról. Fejezete azt illusztrálja, hogy – ironikus módon – a közigazgatási jogtudományt elbizonytalanító folyamatok bizonyos értelemben megmutatták a dogmatikai építómunkára összpontosító közigazgatási jogtudomány sajátos szerepét és fontosságát. Balázs aggasztóan sok példán keresztül tudja igazolni, hogy a jogtudomány dogmatikai alapozó munkájának elmaradása hátrányosan érintheti a jogalkotás minőségét. A kötet szempontjából éppen ez az aspektus adja a fejezet sajátos jelentőségét. Bár az elméleti fejezetek több összefüggésben is érintik a jogtudomány és a jogalkotás kapcsolatát, Balázs fejezete az egyetlen, amely ezt a fontos problémát konkrét összefüggésben és részleteiben vizsgálja.

Elek Balázs fejezete – mint már említettük – a büntetőjog-tudomány körében mozog. Ám – Balázs István fejezetével ellentétben – nem a jogalkotás és a jogtudomány, hanem inkább a jogalkalmazás és a jogtudomány (pontosabban az akadémiai jogi irodalom) kapcsolatát elemzi. Éppen ezért a fejezet jól illeszkedne a negyedik részbe is, ahol hason-

---

⁸ Lásd Jakab András: *A közigazgatási jog tudománya és oktatása Magyarországon*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015.

lő kérdésekkel foglalkozik Zódi Zsolt és Tóth J. Zoltán. Elek – konkrét példák egész sorára támaszkodva – szisztematikusan elemzi a jogirodalomnak a büntető jogalkalmazásra gyakorolt hatásának módozatait (a jogtudományi művek hatását a konkrét egyedi döntésekre, a jogegységi határozatokra, a kollégiumi véleményekre, illetve a jogtudomány szerepét a más jogrendszerekből átvett kategóriák közvetítésében). Eltéveszthetetlen, hogy Elek perspektíváját erősen befolyásolja Pokol Béla jogréteg-elmélete.⁹ Ennek az elméletnek a háttére előtt vallja, hogy a joggyakorlat nem koncentrálhat kizárólag a jog szövegrétegére. A bírónak így mindig valamilyen dogmatikai rendszer keretei között kell gondolkodnia. Ebből Elek arra következtet, hogy a bíró nem dolgozhat egy dogmatikai rendszerrel anélkül, hogy a vonatkozó jogirodalmat ne ismerné, minthogy a dogmatikai rendszerekben a joggyakorlat és a jogirodalom egymásra hatása nyilvánul meg. Fontos megjegyezni, hogy a Pokoltól származó elméleti ösztönzést érdekes módon árnyalja, hogy Elek a dogmatika számára releváns értelmét Békés Imrere támaszkodva ragadja meg,¹⁰ akinek az álláspontja erősen kihangsúlyozza a dogmatikai tevékenység internalista jellegét (az osztozást a bíró lelkiismereti felelősségében, a joganyag védelmezésének és igazolásának felvállalását). Úgy tűnik, Elek nem követi Pokol szűkebb tudomány-fogalmát, és a dogmatikára úgy tekint, mint amely – noha a jogtudomány és a joggyakorlat közös teljesítménye – végső soron a jog tételes anyagának tudományos rendszerezését nyújtja.

Érdekes vonatkozása Elek elemzésének annak hangsúlyozása, hogy a jogirodalmi műveket, amelyeknek a legnagyobb esélyük van arra, hogy közvetlenül befolyásolják a joggyakorlatot, gyakran bírók írják. A jogirodalom lehetővé teszi a bírók egy rétegének, hogy dogmatikai elképzeléseiket a jogtudományi diskurzus mércéivel és szabályaival összhangban fejtsék ki és publikálják, így pedig tartósabb és szélesebb befolyást biztosítsanak nekik. Ennek a jelenségnek, vagyis hogy egyesek oda-vissza mozognak a joggyakorlat és a jogtudomány szerepkonstrukciói között, a jogtudomány karaktere szempontjából érdekes implikációi vannak. Bizonyos szempontból megerősíti azt a képzetet, hogy a jogtudománynak specifikus a karaktere, amit a tudományelméleti elemzésnek reflektálnia kell. Elmondhatjuk, hogy ezt a jelenséget nem vizsgálják érdemben az elméleti rész fejezetei. E körben lenne még mód a tisztázó elemzésre.

Történet

A harmadik részben két jogtörténészről olvashatunk egy-egy írást. A két fejezetet azonban inkább a közös diszciplináris háttér köti össze, mint a közös tematikai horizont. Tematikailag inkább kapcsolódnak más fejezetekhez, mint egymáshoz. Schweitzer Gábor szövege jobban kötődik a jogtudomány-elméleti fejezetekhez – sok vonatkozásban azok néhány mozzanatának ad történeti mélységet. Nem is a szoros értelemben vett

⁹ Vö. különösen Pokol Béla: *A jog elmélete*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2001.

¹⁰ Vö. Békés Imre: *A büntetőjogi dogmatikáról*. In: Horváth Tibor – Szük László: *Büntetőjogi szakirodalomgyűjtemény. I. kötet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1987.

jogtörténet, hanem inkább a jogtudomány-történet körébe tartozik. Bató Szilvia tanulmánya viszont tartalmi jogtörténeti elemzést kínál, és inkább kapcsolódik azokhoz a fejezetekhez, amelyek a jogtudományi irodalom és a joggyakorlat kapcsolatát vizsgálják.

Schweitzer Gábor fejezete Molnár Kálmán, a neves alkotmányjogász munkásságának elemzésén keresztül a két világháború közötti magyar közjogjogtudományra vet egy pillantást. A fejezet izgalmas adalékokkal szolgál ahhoz a Bódig által is reflektált (és a brit diskurzusban Neil MacCormick által is hangsúlyozott¹¹) összefüggéshez, hogy a (dogmatikai) jogtudomány belső nézőpontból tekint a joganyagra: interiorizálja annak belső értékfeltevéseit. Ez sajátos nehézségeket vet fel a jogtudós számára, ha fundamentális ellenvetései vannak a jogi gyakorlatokat éppen vezérlő jogi szabályokkal szemben. (Ezt a kérdést – mint jeleztük, más összefüggésben a 2011-es Alaptörvény kritikusaiknak dilemmáit bemutatva – Sólyom Péter is érinti.) Schweitzer Gábor fejezete megmutatja, hogy az ilyen nehézségekkel milyen drámai módon szembesült Molnár Kálmán, akinek a magyar alkotmányjogról vallott álláspontjával az I. világháború utáni alkotmányos változások élesen szembekerültek. Saját alkotmányjog-tudományi nézetei fényében nem tudta elfogadni, hogy az 1920-as évek elején helyreállt volna a jogfolytonosság a történeti magyar alkotmánnyal. Mivel (ahogy arra Szabó Miklós is rámutat a maga fejezetében) a jogtudomány nem pusztán semleges közvetítője a joganyagnak, hanem annak belső nézőpontból való értelmi feldolgozója és alakítója is, Molnár számára nem volt nyitva az a (szociológusok vagy történészek számára kézenfekvő) lehetőség, hogy átváltson az általa kifogásolt normatív rendszer külső nézőpontot képviselő elemzőjének a szerepére. Rövid távon nem is talált más kiutat, minthogy a jogtörténet professzoraként definiálja újra magát. Hosszabb távon is csak úgy vált lehetségessé számára alkotmányjogi munkásságának folytatása, hogy kidolgozott egy elméleti konstrukciót (a „kettős jogrend” elméletét), amelynek segítségével saját dogmatikai felfogásának a keretei között megtalálhatta az általa problematikusnak tartott alkotmányos rendszer helyét (ideiglenes és rendkívüli jogrendként).

Fontos kiemelni, hogy az, ahogy Molnár megélte ezt a dilemmát, érdekes módon kommentálja a konstitutív kapcsolatot a jogtudomány és a jogi oktatás között, amiről ejtetünk már néhány szót. Molnár számára igazából az élezte ki az alkotmányos renddel kapcsolatos dilemmát, pontosabban az változtatott egy lényegileg dogmatikai problémát égető erkölcsi kérdéssé, hogy azt vallotta, az alkotmányjog tanárának az alkotmányos rend szeretetére is kell nevelnie. Ha erre nem képes, akkor nincs helye a katedrán. Már ez is mutatja, hogy Molnár példája segít jobban megérteni azt is, hogy az, ahogy a jogtudós interiorizálja az általa feldolgozott joganyag belső értékfeltevéseit, mélyen befolyásolja a jogtudós személyes ethosát. Ez egy másik összefüggésben is megnyilvánul. Mint főleg publicisztikai írásai bizonyítják, Molnár egyáltalán nem volt mentes az antiszemita előítéletektől. Ám a jogegyenlőség ideálja olyan mélyen gyökerezett alkotmány-felfogásában, hogy a zsidótörvények következetes és nyilvános kritikusa lett, és emellett kitarzott akkor is, amikor ez már nemcsak szakmai, hanem komoly személyes kockázattal is járt.

---

¹¹ Vö. Neil MacCormick: *Institutions of Law. An Essay in Legal Theory*, Oxford University Press, Oxford, 2007., 5–6.

Bató Szilvia fejezete a jogtörténetnek egy izgalmas időszakát, a 19. század első évtizedeit dolgozza fel. Ekkor a modernitás szele és a német büntetőjogi dogmatika hatása már elérte Magyarországot is, azonban a kodifikáció még évtizedekre volt, a bírósági rendszer pedig késő-rendi jellegzetességeket mutatott. A jogtörténeti elemzés hatalmas levéltári forrásanyagra támaszkodik, amely, nagy örömeinkre, ebben a kötetben kerül először közlésre. Bató elemzésének középpontjában az a kérdés áll, hogy mennyiben hagyott nyomokat a bíróságok gyakorlatán a Magyarországon ekkor már bizonyíthatóan ismert (a szakirodalmi vitákban megjelenő és feldolgozott) korszerű német büntetőjogi dogmatika. Az elemzéshez a bűnösség, és ezen belül a szándékosság és gondatlanság dogmatikailag egyre finomabbá váló kategóriáit használja tesztként. A *dolus indirectus* a 18. század közepétől, a *culpa dolo determinata* kategóriái pedig már az 1810-as évek elején megjelennek a magyar tankönyvekben, így a bíróságokon tevékenykedő jogászok is ismerhették őket. Ennek ellenére a fogalmaknak, a mögöttük meghúzódó elméleteknek és a paradigmaváltásnak a bírói gyakorlatban semmi nyoma. Bár a „praeterintencionális” cselekményeket a bíróságok általában felismerték és megkülönböztették a szándékos bűncselekményektől, a jelenséget mégis függetlenül az uralkodó tudományos felfogástól, a gondatlanság kategóriájával kezelték. Nincsen nyoma tehát annak, hogy a szándékosságon (pl. *dolus indirectus*) vagy a gondatlanságon (*culpa dolo determinata*) belüli kategóriák tudományos konstrukciójával bíbelődtek volna.

Ez a megfigyelés azért érdekes – és ezzel lehet, hogy a szerző már nem értene egyet – mert rímel Zódi és Tóth J. megállapításaira: a bírói gyakorlatban vannak bizonyos makacsul ismétlődő minták, láthatóan egymástól átvett szóhasználatok és fogalmak, amelyek csak igen laza kapcsolatban vannak a voltaképpeni tudománnyal. A joggyakorlatban egy autonóm és majdnem teljesen zárt világot látunk, amely igen lassan változik. Bató szerint ezen a büntetőjogi kodifikáció később változtat: az lesz a tudomány és a gyakorlat egymásra találásának ösztönzője. Ugyanakkor a fejezetet olvasva önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy nem lehetséges-e, hogy a Tóth J. Zoltán által „szakmai terminológián alapuló nyelvtani-dogmatikai értelmezésnek”, illetve a Zódi által „népi dogmatikának” nevezett jelenség valamiféle premodern maradvány. Vagy inkább arról van szó, hogy ha a jogszabály-szövegben rögzített fogalmak nem tudják orientálni a gyakorlatot, akkor a bírói szokásjog nyilvánvalóan erősebb, de ha a kodifikáció sikeres, akkor sem tűnik el, mert a jog dogmatikai karaktere mindig biztosít számára valamilyen szerepet? Már premodern formájában is felismerhető, de bizonyos mértékig megmarad a kodifikáció után is. A jogtudomány pedig itt, ha nem is mellékes szereplő, biztosan nem főszereplő. A kodifikáció a *nullum crimen sine lege* elve miatt természetesen cenzúrát jelent, de a bírói jog saját, részben öntörvényű dogmatikai világának szempontjából nem teremtett radikálisan új helyzetet. Persze figyelembe kell azt is venni, hogy egyfelől Bató, másfelől a Tóth J. és a Zódi által vizsgált időszakok között 150–200 év telt el, és a mostani helyzetet erősen befolyásolja a szocialista korszak törvénypozitivistá attitűdje is abból a szempontból, hogy a bírák manapság nem szívesen idéznek szakirodalmat, amely szerintük gyengítené az ítélet törvényből történő közvetlen levezetését. A kérdés mindenesetre vizsgálatra és kutatásra méltó.

A jogtudomány hatásának mérése

A negyedik részben szereplő két fejezet a jogtudományi irodalomnak a joggyakorlatra gyakorolt hatásával foglalkozik. Nézőpontjuk markánsan különbözik az Elek Balázsétól és a Bató Szilviáétól, akik – mint láttuk – releváns példák (konkrét jogesetek és bírói állásfoglalások) egy szűk körének részletes, a kontextusra is érzékeny elemzéséből vonnak le rendszerező következtetéseket. Zódi és Tóth jóval nagyobb adathalmazzal dolgozik, és statisztikai elemzés útján próbál feltárni olyan mintázatokat, amelyek érdemi összefüggéseket tárhatnak fel a jogtudomány szerepével kapcsolatban a joggyakorlatban. Tóth fejezete több száz, Zódi Zsolt fejezete pedig jóval több, mint százezer jogeset elemzésén alapul.

A különbségek Zódi és Tóth fejezetei között bizonyos vonatkozásokban nagyon markánsnak tűnnek – főként az eltérő módszertani és jogelméleti előfeltevések miatt. Érdeemes tisztázni valamelyest, hogy a két fejezet hogyan is viszonyul egymáshoz.

Tóth J. Zoltán fejezetében egy korábbi (kétfázisú) kutatás eredményeire támaszkodik, amely egy véletlenszerűen kiválasztott felsőbb bírósági ítélet-halmazzal dolgozott, amit a kutatók kötött szempontok mentén dolgoztak fel. Az elemzés a jogértelmezés módszereit igyekezett feltárni 217, különböző ügyszakokban keletkezett és a Bírói Határozatok című lapban közzétett ítéletben. Tóth a kutatás eredményeit korábban már több alkalommal is közölte. A kötetben található tanulmány a vizsgált módszerek közül csak a dogmatikai és a jogirodalmi értelmezést dolgozza fel.

Tóth lényegében ugyanarra a következtetésre jut, mint Zódi tanulmányának első részében, sőt, mint Bató a jogtörténeti elemzések nyomán: a magyar bíróságok nem vagy alig hivatkoznak explicit módon a tudományos szakirodalomra. Sokatmondó tény, hogy Tóth a kutatás során egyetlen explicit jogirodalmi hivatkozást talált, és az is egy kommentárt idézett, amit szokásszerűen nem sorolunk a „tudományos műfajok” körébe. A fejezet másik következtetése is nagyrészt összhangban van Zódi és Bató elemzésével: a nyelvtani értelmezés „főcsoportjába” helyezett *jogi-dogmatikai* értelmezés igencsak gyakori a bíróságokon. Az ítéletek csaknem kétharmadában található ilyen típusú érv. Tóth – szemben Zódivel – a dogmatikai értelmezést tovább bontja altípusokra, mégpedig „egyszerű fogalmi” értelmezésre, jogszabályi vagy jogági elvekre történő hivatkozásra és „tág értelemben vett kontextuális” értelmezésre. Az altípusok közül messze a leggyakoribb a *kontextuális* értelmezés, amikor a bíróság vagy úgy értelmez egy szabályt, hogy azt egy másik jogszabály-hellyel együtt nézi, vagy úgy, hogy a rendelkezés előfordulási helyének, konkrét elhelyezkedésének tulajdonít jelentőséget. Tóth ide sorolja az ún. „lerontó formulákat” (például a *lex generalist*) is. Szintén gyakori az ítéletekben az „egyszerű fogalmi” értelmezés. Ezekben az esetekben arról van szó, hogy a bíróság egy, a jogeset szempontjából kulcsfontosságú fogalmat értelmez, magyaráz a konkrét jogeset fényében (például „közigazgatási típusú szerződés”, a „jogorvoslati jog terjedelme”, „okozatosság”, „bűncselekményi egység”).

Mindennek fényében kérdésként merülhet fel, hogy Zódi és Tóth megközelítése pontosan miben is tér el egymástól. A fejezeteket olvasva az a benyomásunk támadhat, hogy a lényegét illetően alig találunk különbséget a két elemzés között: a bíróságok a klasszikus jogirodalmat nem, a közvetítő műfajokat (kommentár) alig-alig, a dogmatikai

érveket azonban igencsak gyakran használják. Voltaképpen ez utóbbi a legfontosabb érvtípusuk, amelyben jogi-szakmai tudásuk megnyilvánulhat. A két fejezet közötti fontos különbség alapvetően abban ragadható meg, hogy a jelenséget a két szerző más szemüvegeken keresztül nézi. Míg Tóth kategorizálása a csaknem két évszázadra visszanyúló „értelmezési módszerek” analitikai keretét használja, és ezzel egy belső, a jogász szakmában is elfogadott felosztást követ, addig Zódi számára fontosabb a tételes jogban megtalálható és az abban nem megtalálható érvek közötti distinkció. Zódi számára az az igazi kihívás, hogy feltárja a jogászok közös előismereteinek készletét. És bár az empirikus elemzésből adódó következtetések igencsak hasonlóak, az ebből levont elméleti tanulságok igen eltérőek. Tóth számára a tudománynak nem sok köze van a nyelvtani-dogmatikai értelmezéshez. Ezzel kimondatlanul is ahhoz az állásponthez csatlakozik, mely szerint a dogmatikai műveletek a jogász szakma gyakorlatias tevékenységeinek a részét képezik. Zódi viszont nem húz ilyen egyértelmű határvonalat a joggyakorlat és a jogtudomány között. Így a két fejezet sok szempontból felidézi azt a koncepcionális szembenállást, amit egyik oldalról Pokol Béla, a másik oldalról pedig Szabó és Bódig elméleti fejezetei között mutattunk ki. Míg Tóth implicit módon Pokol álláspontját követi – annyi eltéréssel, hogy Tóthnál egyetlen aktuális dogmatikai rendszer létezik, a lehetséges alternatív fogalmi tagolások pedig mint *de lege ferenda* javaslatok pusztán a jogtudományi gondolkodás részeként jelennek meg, addig Pokolnál mind a ténylegesen működő, mind az alternatív fogalmi rendszerek a jogdogmatika részét képezik – Zódi inkább a Szabó–Bódig féle tudomány- és dogmatika-értelmezés híve.

Mindenképpen kiemelésre érdemes, hogy az eltérő módszertani és fogalmi stratégia Zódi Zsoltnál a kötet talán legambiciózusabb elméleti tételéhez vezet. Zódi amellett érvel, hogy a statisztikai elemzés segítségével a joggyakorlatban azonosíthatunk egy olyan jelenséget, amelyet külön kell konceptualizálnunk. Ő ezt – mint már említettük – „népi dogmatikának” nevezi. Ez olyan dogmatikai fogalmakban, megkülönböztetésekben és érvekben nyilvánul meg (például a kártérítési felelősség négy eleme vagy a jogág fogalma), amelyeket a szakképzett jogászok magától értetődően (explicit hivatkozások nélkül) használnak (mert abból indulnak ki, hogy ezeket minden kompetens jogásznak ismernie kell), noha nincsen jogszabályi alapjuk. Azt is mondhatjuk, hogy ezek mintegy beépülnek az adott jogrendszer professzionális jogi kultúrájába. A népi dogmatika kategóriáinak kialakításában bizonyíthatóan szerepet játszik a jogtudomány, ám jogtudományi pedigrijük a befolyásuk szempontjából nem konstitutív. A gyakorló jogászok konvergáló attitűdjei és közös szakmai tudása adja magyarázó és érvelő erejüket. Következetes és sikeres jogtudományi erőfeszítések hozzájárulhatnak ugyan a népi dogmatika változásaihoz, de a jogtudósok nem képesek meghatározni, hogy az egyes kategóriáik és érvelési konstrukcióik pontosan milyen jelentéstartalommal és érvényességi igényvel válnak a népi dogmatika részévé. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a népi dogmatika önálló életet él: a jogtudomány legfeljebb részleges és esetleges kontrollt gyakorol felette. Zódi Zsolt elemzése jól mutatja, hogy a népi dogmatika fogalma nemcsak elméleti érdekesség: a magyar joggyakorlat dogmatikai struktúráinak empirikus elemzése szempontjából is nagy a jelentősége. A statisztikai elemzés egyértelműen

igazolja, hogy a magyar joggyakorlatban viszonylag ritka az explicit hivatkozás konkrét jogtudományi művekre, a népi dogmatikára támaszkodó jogi összefüggések viszont tömegével fordulnak elő az ítéletekben.

Érdeemes egy további összefüggést is kiemelni itt. Amikor Elek Balázs a saját fejezetében a jogirodalom hatását vizsgálja a joggyakorlatra, úgy tűnik, a jogirodalmat egészében a jogtudomány megnyilvánulásának (illetve közvetítőjének) tekinti. Zódi Zsolt ennél bonyolultabb képet fest, mivel különbséget tesz a *par excellence* jogtudományi művek (szakcikk, monográfiák) és az egyéb jogirodalmi művek (kommentárok, gyakorlatias kézikönyvek) között. Ez az elsőre nem túl jelentősnek tűnő eltérés valójában egy olyan demarkációs kérdésre utal, amit az elméleti fejezetek megint csak nem igazán dolgoztak fel. Hol húzódnak a voltaképpeni jogtudományi diskurzus határai? Mely műfajok tekinthetőek a jogtudományi teljesítmények adekvát médiumainak?

Az ilyen kérdésekkel kapcsolatban két összefüggést is érdemes kiemelni. Az egyik az, hogy – ahogy arra Zódi és részben Tóth is rámutat – a szűkebb értelemben vett jogtudományi művekre való hivatkozások nagyon ritkák a magyar bírói gyakorlatban. Ebből egyik lehetséges következetésként az adódik, hogy a tételes jogtudományok (noha kifejezetten igényt tartanak rá, hogy orientálják a gyakorlatot), csak úgy képesek tartós hatást gyakorolni az ítélkezési gyakorlatra, ha közvetítő műfajok (mint például a kommentár vagy az egyetemi tankönyv) segítségével a gyakorló jogászok (vagy joghallgatók) számára könnyebben emészthető formára hozzák eredményeiket. A joggyakorlat és a jogtudomány közötti kapcsolat bonyolultabb és rétegzettebb annál, ahogy rendszerint elgondoljuk.

A másik kiemelésre méltó összefüggés az, hogy nem igazán a szűkebb értelemben vett jogtudományi diskurzus azonosítása vagy rögzítése az érdekes kihívás. Ennek lehetnek jól működő modelljei. Az egyik példát a Bódig által elemzett brit jogtudományi praxis kínálja. Ott a jogtudományi teljesítményeket periodikusan értékelik egy pontrendszer segítségével. (Ez a *Research Excellence Framework*.) Mivel a pontozást magát is jogtudósok végzik, hosszabb távon ez a különböző jogirodalmi műfajokkal kapcsolatos értékítéletek konvergálásához és rögzüléséhez vezet. A hierarchia csúcsán a monográfiák és a vezető folyóiratokban közölt, nagyobb lélegzetű tanulmányok állnak. Az egyes jogeseteket elemző, rövidebb *case note* a jogtudomány perifériájára szorul. A tankönyvek és a kommentárokba írt fejezetek pedig gyakorlatilag kizárásra kerülnek a tudományos értékelés rendszeréből – ezzel pedig a jogtudományból is. Ez rendkívül hatékony „jelzőrendszerként” működhet, amely mindenki számára világossá teszi, hogy milyen műfajokban kell aktívnak lennie ahhoz, hogy karriert csináljon a jogtudományban. A tudományos közmegegyezés vagy a brit rendszerhez hasonló intézményes nyomás Magyarországon is megvalósíthatná a tudományos diskurzus határainak „felkéményedését”. (Vannak jelei annak, hogy „*A jog tudománya*” kötetben meg is nyilvánulnak ilyen ambíciók.¹²) Kérdés azonban, hogy ez nem jelentené-e a jogtudomány sajátos karakte-

---

¹² Lásd Fekete Balázs – Jakab András: A jogtudományi munka alapjai. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya*, HVG-ORAC, Budapest, 2015., 688–691.

rének a félreértését. Nem jelentené-e azt, hogy a jogtudomány intézményes struktúráit és publikációs gyakorlatait úgy integrálnánk a társadalomtudományok modelljéhez, hogy eközben elfelejtkezünk a jog dogmatikai karakteréről és annak következményeiről a jogtudomány episztemológiai és módszertani karakterére nézve? Nem inkább arra kellene törekednünk, hogy a magas színvonalú jogtudományi munka követelményeit a jogtudomány sajátos karakteréből (és specifikus gyakorlati orientációjából) vezessük le, és aztán ahhoz rendeljük a jogtudományi műfajok valamilyen felfogását? Látnunk kell, hogy végső soron az ilyen kérdés vonatkozásában érthetjük meg a jelentőségét annak a vitának, amely az elméleti részben bontakozott ki arról, hogy a jogtudományt a jog társadalomtudományaként vagy a dogmatikai tudományok egyik paradigmatis példájaként fogjuk-e fel.

Talán érdemes ehhez azt is hozzátenni, hogy a jogtudományi diskurzus „felkeményítésének” lehetnek a joggyakorlatot elszegényítő hatásai. A *case note* és a kommentár ugyan a joggyakorlatot elemzi, és a joggyakorlattal kommunikál, ez azonban nyilvánvalóan soha nem egyszerű deskripció. Mindkét műfajnak fontos jellegzetessége ugyanis, hogy egy-egy ítéletet és a benne található érvkészletet az ítéletek hálózatában is elhelyez, és ezzel egy igen hasznos absztrakciót hajt végre. (Itt utalhatunk Zódi fejezetének egy példájára: a magyar kommentár-irodalom tisztázta a módot, ahogy a bírói gyakorlat a „veszélyes üzem” lényegadó sajátosságát fokozatosan megváltoztatta.) A joggyakorlat kifejezetten rá van szorulva ezekre az absztrakciókra, amelyeket ő maga csak nehézségek árán tud elvégezni. Ilyen szempontból igen érdekes (és a világon szinte egyedülálló) példaként említhetőek magyar Kúria kollégiumi véleményei. A kollégiumi vélemények a magyar Legfelsőbb Bíróság nem kötelező instrumentumai voltak. Ezekben a bíróság az 1950-es éveitől a 2000-es évek végéig egy-egy jogterület, pertípus gyakorlatát szinte tudományos alapossgal elemezte, ezzel orientálva az alsó bíróságokat. Sokatmondó, hogy az absztrakt megfogalmazású kollégiumi vélemények a legfőbb bírói fórum messze legnépszerűbb és legtöbbet idézett dokumentumai voltak. A gyakorlatnak egyszerűen szüksége volt ezekre az elemzésekre, elvonatkoztatásokra, kategorizálásokra, érvekre. Joggal gondolhatjuk, hogy valójában ezeket az elemzéseket nem a bíróságnak kellett volna elvégeznie, hanem a jogirodalomnak a közvetítő műfajokon keresztül (mint például a kommentár). Ha a jogtudomány karrier-szemponjtjai élesen elválnak a gyakorlati munkálkodástól, és a jogtudósok többé nem írnak a közvetítő műfajok körébe tartozó műveket, ez óriási veszteség lesz a joggyakorlatnak. Ráadásul szinte bizonyosan oda vezet, hogy a bírósági gyakorlat kénytelen maga kialakítani egy olyan műfajt, amely pótolni tudja a jogirodalmi művekben többé már nem manifesztálódó tudást.

Két további kérdés

Mint a korábbiakban külön is hangsúlyoztuk, ennek a kötetnek nem célja, hogy teljes áttekintést adjon a jogtudomány tudományelméleti és tudomány-módszertani problematikájáról. Van egy sor kérdés, amelyet az itt közölt fejezetek érintenek ugyan, de nem dolgoznak fel részletesen vagy rendszeresen. Ezek tekintetében a jövőben maj-

dan lezajló kutatásokra és vitákra bízunk magunkat. Befejezésként ezek közül a kérdések közül emelünk ki kettőt, hogy ezzel is ösztönzést adjunk témáink továbbgondolására.

Az első kérdés a jogtudomány és a jogi oktatás közötti kapcsolat problematikájára vonatkozik. A külföldi szakirodalomban gyakran felbukkan az a megfontolás, hogy a jogtudomány karakterét nagyon erősen befolyásolja az egyetemi jogászképzésben való részvétel.¹³ A jogtudomány mércéit egyszerre határozzák meg az akadémiai diskurzus követelményei és a jogi professzióval való funkcionális kapcsolat. Bizonyos értelemben nehéz is elképzelni a dogmatikai jogtudomány kialakulását és fennmaradását anélkül, hogy a jogi oktatás dogmatikai képzésként szerveződjön meg. Manapság pedig már azt is nehéz elképzelni, hogy ez a dogmatikai képzés ne az egyetemek intézményes keretei között menjen végbe. Szerzőink közül többen is érintették ennek a kapcsolatnak az összefüggéseit és a belőle fakadó feszültségeket. Schweitzer Gábor – mint láttuk – rámutat, hogy a jogi oktatásban való részvétel hogyan élezheti ki a jogtudomány erkölcsi dilemmáit. Pokol is természetesen veszi, hogy a jogtudomány karakterére vonatkozó elemzését ki kell egészítenie a jogi oktatás reformjának egy koncepciójával. Bódig jelzi, hogy a jogtudomány szerepvállalása a jogászképzésben az egyik kiindulópontot jelentheti a mélyebb episztemológiai reflexió számára a jogtudományról. Zódi Zsoltnál felmerül, hogy a jogi oktatás az egyik csatornát képezi, amelyen keresztül a jogtudományi eszmék és fogalmak hatást gyakorolnak a joggyakorlatra. Látható, hogy egy sor izgalmas összefüggés merült fel, amelyek igénylik a mélyebb elemzést. Talán egy konferenciát is megérne ez a téma a közeljövőben.

A másik kérdés, amire érdemes rámutatni, az interdiszciplináris jogi kutatással kapcsolatos. Sok szempontból meglepő, hogy milyen kevés figyelem esik a magyar vitákban az interdiszciplináris jogi kutatás problematikájára. Bódig rámutat, hogy a kérdés a külföldi diskurzusban milyen fontos szerepet játszik.¹⁴ Az elmúlt évtizedekben más országokban sokak számára tűnt úgy, hogy a jogtudomány identitásváltását legalább részben úgy lehet megoldani, hogy a jogtudósok interdiszciplináris kutatások révén integrálják a munkájukat a tágabb tudományos diskurzusba. Fel lehet ezt fogni a jogtudomány módszertani megújulásának egyik útjaként is. A jelen kötet arról tanúskodik, hogy a magyar jogtudományban nagyon mélyen gyökerezik az a felfogás, hogy a jogtudomány feladata a joganyag rendszerezése, fogalmi összefüggéseinek tisztázása, illetve a jogértelmezési módszerek hitelesítése. Más szóval a jogtudomány végső soron azt biztosítja, hogy a dogmatikai eszközök, amelyekkel a kompetens jogászok dolgoznak, megfelelnek a tudományosság mércéinek. Mint jeleztük, ettől a felfogástól explicit módon csak Pokol Béla és Varga Csaba tér el ebben a kötetben. Márpedig ennek a felfogásnak a horizontjáról könnyen eltűnnek azok a tényezők, amelyek az elmúlt évtizedekben az interdiszciplináris kutatás kibontakozásához vezettek. Nagyon valószínű, hogy a módszertani

---

¹³ „Mivel a szerepük az, hogy jogászokat tanítsanak, a jogtudósok nem szembesülnek a XX. századi szellemi élet legizgalmasabb problémáival, és a professzionális oktatás követelményei megnehezítik számukra, hogy kitörjenek ennek a szerepnek a korlátai közül.” Mark Tushnet: *Legal Scholarship: Its Causes and Cure*, 90 (1981) *Yale Law Journal* 1205–1223., 1206.

¹⁴ Lásd például Bart van Klink and Sanne Taekema (eds.): *Law and Method: Interdisciplinary Research into Law*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2011.; Douglas W. Vick: *Interdisciplinarity and the Discipline of Law*, 31 (2004) *Journal of Law and Society* 163–193.

vitáknak egészen más lesz a tematikája, ha azt is a jogtudomány feladatának tekintjük, hogy – más tudományágak eredményeit is figyelembe véve – megújítsa a dogmatikai eszköztárat, amellyel a jogászok dolgoznak – hozzáigazítsa azokat a változó társadalmi környezet igényeihez. Érdekes kérdés, hogy az interdiszciplináris kutatás problematikájának tematizálása vajon nem helyezi-e némileg más megvilágításba a Pokol Béla és vitapartnerei közötti nézeteltéréseket. Pokol meggyőző módon érvel amellett, hogy a jogtudománynak sokkal komolyabban kell vennie, hogy a jog társadalmi jelenség. Ám kérdés, hogy ennek vajon az-e az egyetlen útja, hogy a jogtudomány társadalomtudománnyá alakítjuk. Nem lehet, hogy a jog társadalomtudományi perspektíváját más tudományágaknak kell artikulálniuk? Nem lehet, hogy a szűkebb értelemben vett jogtudománynak intenzíven kell kommunikálnia ezekkel a tudományágakkal (interdiszciplináris kutatások közvetítésével), de sajátos feladatát csak akkor tudja ellátni, ha megőrzi dogmatikai orientációját?